

3. Terminoloji Yönetimi İçin Ne Yapılmalı?

İçindekiler

Amaç, Kapsam ve Sorumluluklar Belirlenmeli	32
Mevcut Kaynaklar ve Kullanımlar Araştırılmalı	33
Önce Kavram İncelenmeli, Ardından Terim Seçilmeli	33
Kavram Temelli Ortak Kayıtlar Oluşturulmalı	33
İnceleme ve Onay Süreci İşletilmeli	34
Ortak Kaynak Günlük İşleyişe Bağlanmalı	34
Kalite Değerlendirmesi ve Kullanıcı Geri Bildirimi Sağlanmalı	34
Güncellemeler Geçmiş Kayıtların Anlamını Korumalı	35
Türkiye’de Uygulamaya Nereden Başlanabilir?	35
Kaynaklar.....	36

Terminoloji yönetimi, bir terim listesi veya sözlük hazırlamakla tamamlanmaz. Kavramların ve adlandırmaların değerlendirilmesi, kararların belgelenmesi, ortak kullanımın sağlanması ve değişikliklerin izlenmesi gerekir. Projelendirilmelidir. Amaç, belirli bir alanda kullanılan bilgilerin bilimsel anlamını koruyan, erişilebilir ve güncel bir terminoloji kaynağı oluşturmaktır.

Biyomedikal terminoloji literatüründe kavram odaklılık, açık tanımlar, kararlı kavram kimlikleri, bağlamın belirtilmesi ve değişikliklerin yönetilmesi temel gereksinimler arasında gösterilmektedir (1). Aşağıdaki öneriler, bilimsel yayınlar ve ilgili rehberlerden hareketle hazırlanmış bir uygulama çerçevesidir.

Amaç, Kapsam ve Sorumluluklar Belirlenmeli

Önce hangi sorunun çözüleceği açıklanmalıdır. Eğitim materyallerinde ortak dil oluşturmak, resmî belgelerdeki çevirileri uyumlaştırmak veya sağlık bilgi sistemlerindeki kayıtları eşleştirmek farklı çalışma gereksinimleri doğurur.

Çalışmanın alanı, kullanıcıları ve beklenen çıktıları belirlenmelidir. Kavramları kim inceleyecek, terimleri kim onaylayacak, hataları kim değerlendirecek ve güncellemelerden kim sorumlu olacak? Bu görevlerin açık olması, çalışmanın kişisel tercihlere bağlı kalmasını önler.

Tıbbi ontoloji çevirisi üzerine yapılan araştırmalar, alan bilgisi ile dil ve terminoloji uzmanlığının birlikte kullanılmasının önemini vurgulamaktadır. Uzmanlar arasında sürekli iletişim ve kararların paylaşılması, çeviri kalitesini destekler (2).

Mevcut Kaynaklar ve Kullanımlar Araştırılmalı

Yeni terimler seçilmeden önce standartlar, bilimsel yayınlar, mesleki rehberler, mevzuat ve mevcut terminoloji kaynakları incelenmelidir. Uygulamadaki farklı adlar, kısaltmalar ve çeviriler de toplanmalıdır.

Ancak bir ifadenin mevcut kaynakta bulunması, doğruluğunu tek başına kanıtlamaz. Kaynağın amacı, tarihi, sürümü ve kavramı nasıl tanımladığı değerlendirilmelidir. Azzi'nin tıbbi ontoloji geliştirme çalışması, mevcut kaynakların yeniden kullanımında kavramsal uyumsuzlukların belirlenmesi ve çözümlenmesi gerektiğini göstermektedir (3).

Önce Kavram İncelenmeli, Ardından Terim Seçilmeli

Çalışmanın başlangıç noktası sözcük değil, kavram olmalıdır. Kavramın özellikleri, sınırları ve yakın kavramlardan farkları açıklanmalıdır. ISO 704:2022 — Terminoloji çalışması — İlkeler ve yöntemler Standardı bu inceleme için temel ilkeleri; ISO 1087:2019 — Terminoloji çalışması ve terminoloji bilimi — Sözlük Standardı ise kullanılan temel kavramların tanımlarını sağlar (4,5).

Örneğin bir laboratuvar incelemesini adlandırırken hangi bileşenin, hangi örnekte ve hangi özelliğinin ölçüldüğü belirlenmelidir. Ardından mevcut terimlerin bu anlamı karşılayıp karşılamadığı değerlendirilir.

Çeviride de kaynak dildeki kavram ile Türkçe karşılığın denkliği incelenmelidir. Karşılık kavramı daraltıyor, genişletiyor veya başka bir kavramı çağırıyororsa sorun belgelenmelidir. SNOMED CT Çeviri Rehberi, bu nedenle kavram temelli çeviriyi ve alan uzmanı incelemesini önerir (6).

Kavram Temelli Ortak Kayıtlar Oluşturulmalı

Terminoloji kaynağı yalnız “İngilizce terim–Türkçe karşılık” sütunlarından oluşmamalıdır. Her kavram için tanım, adlandırmalar, ilişkiler ve kaynak bilgileri birlikte tutulmalıdır. ABD Birleşik Tıp Dili Sisteminin (Unified Medical Language System, UMLS'nin) kavram odaklı yapısı, farklı kaynaklardaki adların aynı anlam etrafında ilişkilendirilmesine bir örnektir (7). Bir kayıt için Tablo 3.1'deki bilgiler önerilebilir.

Tablo 3.1 Kavram temelli terminoloji kaydında bulunması önerilen bilgiler.

Kayıt bilgisi	İşlevi
Kavram kimliği	Kavramın adından bağımsız izlenmesini sağlar.
Tanım ve uzmanlık alanı	Anlamı ve kullanım kapsamını açıklar.
Tercih edilen terim	Ortak kullanım için seçilen adı gösterir.
Diğer adlar ve kısaltmalar	Eş anlamlıları, varyantları ve eski kullanımları ilişkilendirir.
Yabancı dil karşılıkları	Diller arasındaki kavramsal denkliliği belgeler.
Kavram ilişkileri	Üst-alt tür, bütün-parça ve diğer bağlantıları gösterir.
Kaynak ve seçim gerekçesi	Kararın bilimsel ve dilsel dayanağını açıklar.
Onay durumu ve değişiklik geçmişi	İnceleme, onay ve güncellemeleri izlenebilir kılar.

Tablo 3.1, kaynaklardan hareketle önerilen bir kayıt düzenidir; kurumun gereksinimlerine göre genişletilebilir.

İnceleme ve Onay Süreci İşletilmeli

Taslak terimler doğrudan ortak kullanıma sunulmamalıdır. Bilimsel anlam, dilsel uygunluk ve uygulamadaki anlaşılabilirlik değerlendirilmelidir. Görüş ayrılıkları ve çözüm gerekçeleri kaydedilmelidir.

SNOMED CT Çeviri Rehberi, ilk çevirinin kontrol edilmesini, sağlık profesyonellerinin kavramsal incelemesini ve disiplinler arası bir kurulun tartışmalı durumları değerlendirmesini önerir (6).

İki farklı değerlendirme birlikte yapılmalıdır: **Terim bilimsel kavramı doğru karşılıyor mu? Kullanıcı bu terimden amaçlanan anlamı çıkarabiliyor mu?** Bir karşılığın yalnız dil açısından uygun bulunması, bilimsel doğruluğunu güvence altına almaz.

Ortak Kaynak Günlük İşleyişe Bağlanmalı

Onaylanan terminolojinin belgelerde, eğitim materyallerinde, çeviri çalışmalarında ve bilgi sistemlerinde kullanılması sağlanmalıdır. Ortak kaynak erişilebilir olmalı; kullanıcılar tercih edilen terimi, tanımını ve ilgili diğer adları kolayca bulabilmelidir.

Dijital sistemlerde yalnız görünen ad değil, kavram kimliği ve kaynak sürümü de korunmalıdır. Farklı kod sistemleri arasında eşleştirme yapılırken kavramların aynı, daha geniş, daha dar veya başka biçimde ilişkili olup olmadığı incelenmelidir. Ör. HL7 FHIR'ın ConceptMap yapısı, eşleştirmelerin kullanım bağlamıyla birlikte temsil edilmesini destekler (8).

Kalite Değerlendirmesi ve Kullanıcı Geri Bildirimi Sağlanmalı

Terminoloji kaynağı yayımlandıktan sonra da değerlendirilmelidir. Eksik tanımlar, yinelenen kayıtlar, yanlış sınıflandırmalar ve hatalı eşleştirmeler araştırılmalıdır. Amith ve arkadaşlarının

çalışması, biyomedikal ontolojilerin değerlendirilmesinde uzman incelemesi, kaynak karşılaştırması ve uygulamaya dayalı değerlendirme gibi farklı yaklaşımları ele almaktadır (9).

Kurum, kendi kullanım amacına uygun göstergeler belirleyebilir. Tanımı veya kaynağı eksik kayıtların oranı, değerlendirilmemiş önerilerin sayısı ve yanlış kavram seçimine ilişkin bildirimler bunlara örnektir. Bunlar evrensel başarı ölçütleri değil, iyileştirmeyi izlemek için kullanılabilecek araçlardır.

Kullanıcıların hata bildirebileceği açık bir mekanizma bulunmalı; bildirimin nasıl sonuçlandığı da izlenebilmelidir.

Güncellemeler Geçmiş Kayıtların Anlamını Korumalı

Bilimsel bilgi ve kullanım değiştikçe terimler de değişebilir. Ancak eski kayıtlarda kullanılan adların anlamı kaybolmamalıdır. Bir terimin değiştirilmesi ile kavramın anlamının değişmesi ayrı işlemler olarak değerlendirilmelidir.

Kavram kimliği başka bir anlam için yeniden kullanılmamalı; kaldırılan veya değiştirilen kayıtların yeni kayıtlarla ilişkisi belgelenmelidir. Bu yaklaşım, geçmiş verilerin doğru yorumlanmasını destekler. Kavramların sürekliliği ve terminolojinin kontrollü gelişimi, Cimino'nun temel gereksinimleri arasındadır (1).

Türkiye’de Uygulamaya Nereden Başlanabilir?

“ISO 15188:2001 — Terminoloji standardizasyonu için proje yönetimi kılavuzu” ulusal ve uluslararası düzeyde terminoloji standardizasyonu ve uyumlaştırma projelerinin yönetimine rehberlik eder. Türkiye’de sağlık terminolojisine ilişkin ortak çalışmaların proje olarak yapılandırılmasında bu kılavuzdan yararlanılabilir (10).

Sağlık hizmetleri alanında başlangıç için yaygın kullanılan ve tutarsızlık gözlenen sınırlı bir kavram kümesi seçilebilir. Laboratuvar inceleme adları, örnek türleri, ölçülen özellikler ve kalite yönetimi terimleri uygun çalışma alanlarıdır.

Bu kavramlar için mevcut kullanımlar toplanabilir; tanımlar ve çeviriler uzmanlarca değerlendirilebilir. Seçilen terimler gerekçeleriyle yayımlanıp belirli belgelerde ve bilgi sistemlerinde uygulanabilir. Kullanıcı geri bildiriyle süreç geliştirildikten sonra kapsam genişletilebilir.

Terminoloji yönetiminin somut çıktısı yalnız bir sözlük değil; bilimsel anlamı doğrulanmış kayıtlar, belgelenmiş kararlar, ortak kullanım ve işleyen bir güncelleme süreci olmalıdır.

Kaynaklar

1. Cimino JJ. Desiderata for controlled medical vocabularies in the twenty-first century. *Methods of Information in Medicine*. 1998;37(4–5):394–403. [↗](#)
2. Wermuth MC, Walravens MJ, Lambot MA. Collaboration and communities of practice in the field of medical ontology translation. *The Journal of Specialised Translation*. 2022;37:75–98. DOI: 10.26034/cm.jostrans.2022.105. [↗](#)
3. Azzi S. A Methodology for Building a Medical Ontology with a Limited Domain Experts' Involvement. *Digital*. 2025;5:18. DOI: 10.3390/digital5020018. [↗](#)
4. International Organization for Standardization. ISO 704:2022 — Terminology work — Principles and methods. [↗](#)
5. International Organization for Standardization. ISO 1087:2019 — Terminology work and terminology science — Vocabulary. [↗](#)
6. SNOMED International. SNOMED CT Translation Guide. Özellikle “Translating SNOMED CT”, “Sources of information” ve “Translation process and post-translation issues” bölümleri. [↗](#)
7. Bodenreider O. The Unified Medical Language System (UMLS): integrating biomedical terminology. *Nucleic Acids Research*. 2004;32(Database issue)–D270. DOI: 10.1093/nar/gkh061. [↗](#)
8. HL7 International. FHIR R4: ConceptMap. [↗](#)
9. Amith M, He Z, Bian J, Lossio-Ventura JA, Tao C. Assessing the practice of biomedical ontology evaluation: Gaps and opportunities. *Journal of Biomedical Informatics*. 2018;80:1–13. DOI: 10.1016/j.jbi.2018.02.010. [↗](#)
10. International Organization for Standardization. ISO 15188:2001 Project management guidelines for terminology standardization [↗](#)